

УДК 355.231.3:378(045)
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2023.86.45>

В. А. Севрук

аспірант
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

ДО ПИТАННЯ СФОРМОВАНOSTІ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК

Сьогодні приділяють особливу увагу формуванню педагогічної культури у майбутніх офіцерів Сухопутних військ. Дослідники підкреслюють важливість лідерських якостей у майбутніх офіцерів.

У структурі педагогічної майстерності дослідники виокремлюють низку складників: морально-духовні якості, професійні знання, соціально-педагогічні якості, психолого-педагогічні вміння, педагогічну техніку.

Виділено компоненти, основні складники педагогічної культури.

Педагогічна культура майбутнього офіцера є мірилом і способом його творчої самореалізації у різних видах, стилях і позиціях у процесі професійно-педагогічної діяльності та спілкуванні.

Автором визначено чотири компоненти педагогічної культури майбутніх офіцерів Сухопутних військ: мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-світоглядний, діяльнісно-поведінковий, особистісно-розвивальний.

Окреслено показники сформованості діяльнісно-поведінкового компонента педагогічної культури: організаційно-педагогічні вміння; інформаційні вміння; уміння спроектувати ефективну педагогічну діяльність; комунікативні вміння та вміння впливати на інших; аналітичні вміння.

Показниками сформованості особистісно-розвивального компонента педагогічної культури майбутніх офіцерів Сухопутних військ визначаємо наступні: уміння аналізу і самоаналізу; організаційно-діяльнісні вміння організувати самого себе, життєдіяльність особового складу, окремі види навчально-виховної роботи; здатність до особистісного та професійного самовдосконалення і самоосвіти; здатність до рефлексивної оцінки власної діяльності та її результатів.

Подано критерії високого (професійно-творчого), середнього (професійно-адаптивного), задовільного (ситуативно-приспосувального) та низького (особистісно-несприйнятливо) рівнів педагогічної культури. Зазначено, що визначений критеріально-компонентний і рівнево-оцінювальний апарат формування педагогічної культури майбутніх офіцерів Сухопутних військ потребує моделювання такого процесу та реалізації спеціальних педагогічних умов дослідження.

Ключові слова: майбутній офіцер, педагогічна культура, рівні педагогічної культури.

Постановка проблеми. Сьогодні приділяють особливу увагу формуванню педагогічної культури у майбутніх офіцерів Сухопутних військ. На основі аналізу функціональної діяльності офіцера В. Зелений умовно виокремлює у його професійній діяльності основні взаємопов'язані та взаємозалежні функції педагогічної культури: командно-управлінську, навчальну і виховну [7, с. 29]. Виникає потреба в конкретизації структурних складників – компонентів педагогічної культури майбутніх офіцерів Сухопутних військ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні проблеми військової освіти були у центрі уваги дослідників І. Бінька, Г. Гайдукевича, О. Мітягіна, О. Черних, Ю. Черних та ін. Питання сформованості педагогічної культури майбутніх офіцерів вивчали Н. Бутенко, С. Богунов, В. Зелений, В. Карпенко, Г. Федак та ін.

Мета статті – проаналізувати теоретичний аспект питання сформованості педагогічної культури майбутніх офіцерів Сухопутних військ.

Виклад основного матеріалу дослідження. В контексті формування управлінської культури

майбутнього офіцера, що є важливою ознакою педагогічної діяльності представників офіцерського корпусу, С. Бурий виокремлює такі критерії: аксіологічний (сформованість управлінсько-педагогічних цінностей), когнітивний (що визначається повнотою, глибиною, системністю знань), технологічний (уміння майбутнього офіцера в галузі педагогічного аналізу, використання технології освітнього управління, що припускає вирішення специфічних педагогічних завдань), особистісний (що виявляє здатність майбутнього офіцера самореалізуватися як особистість, як організатор, педагог і вихователь) [2, с. 14–15].

Дослідники підкреслюють важливість лідерських якостей у майбутніх офіцерів, що є доречним у формуванні педагогічної культури ще під час навчання курсантів у військових закладах вищої освіти. Адже лідерство «проявляється поведінкою, спілкуванням, професійною діяльністю взаємовідносин з особовим складом та здатністю впливати на військовослужбовців з метою виконання визначених завдань» [9, с. 92].

У структурі педагогічної майстерності дослідники виокремлюють низку таких складників: морально-духовні якості, професійні знання, соціально-педагогічні якості, психолого-педагогічні вміння, педагогічну техніку (там само). На нашу думку, той факт, що педагогічна майстерність є важливою ознакою педагогічної культури, не викликає сумнівів. Але життя та практика підказують, що не обов'язково людина, яка володіє знаннями, вміннями та навичками навчально-виховної роботи, одночасно має високу педагогічну культуру [7, с. 29].

На комунікативному складнику педагогічної культури зосереджує увагу О. Красницька, зазначаючи, що в контексті підготовки майбутніх офіцерів до використання мотиваційної промови як форми мовленнєвого впливу необхідно навчати курсантів спонукати військовослужбовців до певних дій за допомогою влучно підібраних слів і фраз. Авторка аргументує функціональне призначення мотиваційної промови офіцера, що виконує лідерську, емоційну, спонукально-вчинкову, мобілізаційну, результативну, піднесено-підкріплюючу функції [11, с. 129].

Н. Крилова компонентами педагогічної культури визначає культуру організації викладання, навчання й учіння; якість (культуру) і спрямованість педагогічних методів і засобів; культуру спілкування [12, с. 710]. До складників педагогічної культури Н. Бутенко і О. Спринь відносять систему професійних знань і вмінь, особистісних якостей, мотивів та цінностей, які реалізуються у різноманітних видах професійної діяльності та спілкування; культура мислення, почуттів, дій, спілкування, мови [4]. Основними складниками педагогічної культури науковці визначають педагогічну спрямованість; психолого-педагогічну ерудицію; гармонію розвинутих інтелектуальних і моральних якостей; високу педагогічну майстерність і організованість; уміння продуктивно поєднувати навчально-виховну і науково-дослідницьку діяльність; сукупність професійно важливих якостей; педагогічно спрямоване спілкування і поведінку; постійне самовдосконалення, де стрижневим компонентом педагогічної культури визначено педагогічну майстерність [16; 18].

На думку дослідників, обов'язковим складником педагогічної підготовки фахівців, які задіяні у процесі навчання і виховання молоді, є сформованість методологічної культури. Адже готовність до творчого розв'язання педагогічних завдань ґрунтується на методологічних знаннях, які дозволяють людині швидко засвоювати нову теорію і практику [3, с. 4–6]. Ми вважаємо, що методологічна культура надає сучасного стилю науково-педагогічному мисленню майбутніх офіцерів СВУ, завдяки якому формується їх педагогічна культура, і поєднує такі ознаки: прагнення до усві-

домлення і усунення суперечності певної педагогічної ситуації; виявлення і аналіз непродуктивних рішень і розв'язування продуктивних педагогічних задач; демонстрація шляхів продуктивного розв'язання проблемної ситуації; узагальнення досвіду роботи над запропонованим завданням і можливостей перенесення цього досвіду спочатку в умовах навчального процесу.

Можна вважати, що педагогічна культура людини, у професійні обов'язки якої входить навчання і виховання молоді, – це характеристика цілісної особистості майбутнього офіцера СВУ. У структурі педагогічної культури визначають різні характерні ознаки, що сприятимуть встановленню компонентно-критеріальному складу педагогічної культури майбутніх офіцерів СВУ: готовність майбутніх офіцерів до службово-педагогічної діяльності [13, с. 296–297]; сформованість у майбутніх офіцерів стійкої системи професійно-ціннісних орієнтацій, що ґрунтуються на професійній деонтології військовослужбовців, знанні педагогічної етики [5]; усвідомлення професійно-особистісної перспективи як системи професійно-ціннісних смислів, цілей, планів; сформованість професійно-педагогічної компетентності; готовність майбутніх офіцерів СВУ до практичної педагогічної діяльності у військовому колективі [14; 15]; акцентуація уваги на комунікативному аспекті педагогічної культури майбутніх офіцерів СВУ [16]; виховний аспект педагогічної культури, що базується на історії, теорії та методиці військового виховання [10]; професійно-особистісне самовизначення майбутнього фахівця [8].

Узагальнення наукової джерельної бази дає змогу виокремити основні напрями формування педагогічної культури майбутніх офіцерів СВУ як специфічного поліфонічного явища, що передбачає: мотивацію курсантів, формування професійно-педагогічної компетентності; набуття вмінь переносити набуті психолого-педагогічні знання у нові умови професійної діяльності офіцера СВУ, особистісно-розвивальний напрям саморегуляції майбутнього офіцера СВУ.

Педагогічна культура майбутніх офіцерів СВУ є сферою усвідомлено-вмотивованого опанування курсантами ВЗВО надбань педагогічної науки і практики, творчого застосування та реалізації знань, умінь, навичок і педагогічних здібностей.

Основна мета формування педагогічної культури майбутніх офіцерів СВУ полягає в тому, щоб не лише створити для них умови з метою накопичення суми психолого-педагогічних знань про норми професійно-виховної діяльності, але й сформувати у них уміння критичного мислення і навички відображати свій культурний досвід у нових умовах професійної діяльності. Діяльність офіцера СВУ, який проводить навчально-ви-

ховну роботу з особовим складом, характеризується: ідеологічною спрямованістю, педагогічною обґрунтованістю, професійною компетентністю офіцера.

Таким чином, педагогічна культура майбутнього офіцера СВУ є мірилом і способом його творчої самореалізації у різних видах, стилях і позиціях у процесі професійно-педагогічної діяльності та спілкуванні.

Визначено чотири компоненти педагогічної культури майбутніх офіцерів СВУ: мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-світоглядний, діяльнісно-поведінковий, особистісно-розвивальний. Сформованість мотиваційно-аксіологічного компонента визначається за мотиваційно-ціннісним критерієм і свідчитиме про успішність і ефективність освітньої й у подальшому професійно-педагогічної діяльності майбутніх офіцерів СВУ. Основу мотиваційної сфери майбутніх офіцерів у формуванні педагогічної культури становлять потреби. Розмежують зовнішні та внутрішні мотиви навчальної діяльності. Зовнішні мотиви зумовлені матеріальними і соціальними міркуваннями, рівнем сформованості у суспільстві та державі ставлення до освіти як цінності. Зовнішня мотивація більш динамічна, ніж внутрішня. Внутрішні мотиви визначаються прагненням людини до самореалізації у відповідності з вродженими здібностями. Показниками сформованості мотиваційно-аксіологічного компонента педагогічної культури майбутніх офіцерів СВУ визначено: усвідомлення курсантами і слухачами ВВНЗ гуманістичної цінності педагогічної культури в службово-професійній діяльності майбутніх офіцерів Сухопутних військ; виявлення інтересу курсантів до різних аспектів педагогічної культури; потреба сформувати у собі певні психолого-педагогічні, моральні, поведінкові якості, що характеризують сформованість педагогічної культури; усвідомлення важливості й особистісної значущості педагогічної культури майбутнього офіцера СВУ; бажання курсантів досягти високого рівня педагогічної культури в майбутній професійній діяльності.

Сформованість когнітивно-світоглядного компонента педагогічної культури майбутніх офіцерів СВУ визначається за теоретично-знанневим критерієм. Основою сформованості означеного компонента є психолого-педагогічні знання, які здобувають майбутні офіцери СВУ у процесі гуманітарної підготовки [17]. Важливим аспектом у формуванні когнітивно-світоглядного компонента педагогічної культури майбутніх офіцерів СВУ є розуміння курсантами ВЗВО сутності педагогічної майстерності. Структурні складники педагогічної майстерності [1] певним чином пов'язані з компонентами педагогічної культури майбутніх офіцерів СВУ: гуманістична спрямованість, сформованість професійно-педагогічної компетентно-

сті, виявлення педагогічних здібностей і педагогічної техніки.

Рівень теоретичної підготовки курсантів військових закладів вищої освіти у контексті формування педагогічної культури представників офіцерського складу визначається в чітко окреслених напрямках. Відтак результативність формування когнітивно-світоглядного компонента педагогічної культури майбутніх офіцерів СВУ визначається за такими показниками: сформованість науково-методологічного світогляду; теоретичні знання; методико-технологічні знання; знання основ педагогічної майстерності [18] та ін.

Для обґрунтування характеристики інших компонентів педагогічної культури враховувалося, що навіть високий рівень психолого-педагогічних знань не може бути основним свідченням сформованості педагогічної культури майбутніх офіцерів СВУ. Важливою ознакою сформованості досліджуваного феномену є здатність курсантів військових закладів вищої освіти використовувати набуті знання у практичній діяльності. Відтак актуалізується виокремлення і формування діяльнісно-поведінкового компонента педагогічної культури, що визначається за доцільно-процесуальним критерієм.

На нашу думку, важливою ознакою діяльнісно-поведінкового компонента педагогічної культури майбутніх офіцерів СВУ є організаторсько-педагогічні вміння, позаяк навчально-виховна робота потребує чіткої організації та ефективного педагогічного впливу на підлеглих. Водночас використання оптимальних педагогічних підходів до кожного суб'єкта педагогічної взаємодії у військовому колективі потребує креативно-дослідницьких умінь застосування психолого-педагогічних знань на практиці.

Окреслимо показники сформованості діяльнісно-поведінкового компонента педагогічної культури: організаційно-педагогічні вміння; інформаційні вміння; уміння спроектувати ефективну педагогічну діяльність; комунікативні вміння та вміння впливати на інших; аналітичні вміння.

Показниками сформованості особистісно-розвивального компонента педагогічної культури майбутніх офіцерів СВУ визначаємо наступні: уміння аналізу і самоаналізу; організаційно-діяльнісні вміння організовувати самого себе, життєдіяльність особового складу, окремі види навчально-виховної роботи; здатність до особистісного та професійного самовдосконалення і самоосвіти; здатність до рефлексивної оцінки власної діяльності та її результатів.

Високий рівень педагогічної культури виявляють курсанти, які мають чіткі установки щодо формування власної педагогічної культури, володіють необхідними для цього особистісними якостями, виявляють потребу в творчому зростанні як висо-

кокваліфікованого офіцера-вихователя СВУ, планують здійснювати навчально-виховну роботу з особовим складом якнайкраще, проводять творчий пошук вирішення ситуаційних педагогічних задач, досягають високих результатів у навчанні, самовихованні, систематично проводячи рефлексію та самооцінку власних досягнень. На цьому рівні виявляється сформованість усіх компонентів педагогічної культури та яскраво виражена потреба в подальшому її вдосконаленні. Цей рівень педагогічної культури майбутніх офіцерів СВУ можна назвати професійно-творчим.

Середній рівень педагогічної культури характеризує курсантів, які володіють необхідними якостями, планують здійснювати службово-педагогічну діяльність з опорою на професійні та психолого-педагогічні знання, що оцінюються як добрі, проте майбутні офіцери СВУ не завжди відчують стійку потребу в самовдосконаленні; мають хороші результати у теоретичній підготовці з гуманітарних дисциплін психолого-педагогічного спрямування, однак уміння здійснювати діалогічне спілкування з використанням методів і засобів міжособистісної взаємодії на рівні основ педагогічної майстерності потребують удосконалення. Цей рівень може називатися професійно-адаптивним. На цьому рівні помітні чіткі прояви одних компонентів педагогічної культури (мотиваційно-аксіологічного та когнітивно-світоглядного) і недостатня сформованість інших (діяльнісно-поведінкового та особистісно-розвивального).

Задовільний рівень педагогічної культури виявляють курсанти військових закладів вищої освіти, у яких не визначені чіткі мотиви, прагнення, бажання, інтерес до формування педагогічної культури. У навчальному процесі майбутні офіцери СВУ концентрують увагу на досягненні тимчасових успіхів у вигляді відмінних і середніх оцінок з певних дисциплін, здебільшого військового спрямування, а гуманітарну підготовку вважають другорядною, тому отримують невисокі результати в навчанні з гуманітарних дисциплін, не усвідомлюють потреби у самовдосконаленні в контексті формування педагогічної культури. На цьому рівні проявляється задовільна сформованість усіх компонентів педагогічної культури, а також слабкий прояв потреби в їх формуванні, у професійному зростанні. Такий рівень можна охарактеризувати як ситуативно-приспосувальний.

Низький рівень педагогічної культури характеризує курсантів, які не виявляють професійного інтересу до гуманітарної підготовки у військових закладах вищої освіти; не мають бажання удосконалювати свій рівень педагогічної культури; теоретичний матеріал з гуманітарних дисциплін психолого-педагогічного змісту потребує повторного вивчення і повторного складання; на практичних заняттях такі кур-

санти уникають брати участь у змодельованих ситуаціях інтерактивної взаємодії для набуття, апробації та демонстрації власного досвіду вияву педагогічної культури в міжособистісній взаємодії з іншими курсантами; організація самоосвітньої діяльності відбувається лише за вказівкою викладачів. Низький рівень сформованості педагогічної культури можна визначити як особистісно-несприйнятливий.

Висновки і пропозиції. Визначений критеріально-компонентний і рівнево-оцінювальний апарат формування педагогічної культури майбутніх офіцерів СВУ потребує моделювання такого процесу та реалізації спеціальних педагогічних умов дослідження.

Список використаної літератури:

1. Богунов С., Мітягін О., Казак І. Становлення та розвиток педагогічної майстерності викладача вищого військового навчального закладу: основні структурні складові. *Військова освіта*. 2018. № 1 (37). С. 27–36.
2. Бурий С. В. Критерії управлінської культури майбутнього офіцера Збройних Сил України. *Військова освіта*. 2016. № 2 (34). С. 10–17.
3. Буряк В. Формування методологічної культури майбутнього вчителя. *Педагогіка і психологія*. 2003. № 2. С. 3–7.
4. Бутенко Н., Спринь О. Формування педагогічної культури як умова удосконалення професійності. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. 2019. № 5. URL: <http://ekhsuir.kpsu.edu/bitstream/handle/123456789/12396/6.pdf>
5. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч.-метод. посібник. Львів : «Норма», 2005. 344 с.
6. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
7. Зелений В. І. Розвиток педагогічної культури молодих офіцерів внутрішніх військ МВС України : дис. ... канд. пед. наук за спец. 13.00.04. Київський інститут внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України, Київ, 2003. 212 с.
8. Ісаєнко Т. К. Суб'єкт-суб'єктні відносини як норма співжиття у військовому колективі. *Наукові записки Харківського військового університету. Соціологія, філософія, педагогіка, психологія*. Вип. XI. 2001. С. 78–84.
9. Карпенко В. Поняття лідерства у воєнно-наукових дослідженнях. *Військова освіта*. Вип. 2 (44), 2021. С. 91–99.
10. Козяр М. М. Закономірності й принципи виховання у військових підрозділах і частинах. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*. Вип. 33. 2004. С. 410–418.

- 11.Красницька О. Мотиваційна промова командира як засіб формування психічної стійкості військовослужбовців на спонуки до дії. *Військова освіта*. № 1 (45). 2022. С. 123–135.
- 12.Освітологія: хрестоматія : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / укладачі: Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. Київ : ВП «Едельвейс», 2013. 728 с.
- 13.Морозов С., Федак Г. Діагностика стану сформованості професійної готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-педагогічної діяльності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, Вип. 4 (11), 2017. С. 291–304.
- 14.Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології: інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.
- 15.Сисоєва С. О., Бондарева Л. І. Педагогічні технології професійної освіти: навчальний тренінг : навч.-метод. посібник. Київ : ВМУРол «Україна», 2006. 162 с.
- 16.Сучасний психолого-педагогічний словник / авт. кол. за заг. ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київська область): Домбровська Я. М., 2016. 473 с.
- 17.Торічний О. В. Удосконалення педагогічної підготовки слухачів вищої військової школи на основі сучасних освітніх технологій (ігрові технології) : дис. канд. пед. наук за спец. 20.02.02. Академія Прикордонних військ України ім. Богдана Хмельницького, Хмельницький, 1999. 197 с.
- 18.Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Либідь, 2003. 560 с.
- 19.Яремчук І. А. Розвиток педагогічної техніки викладачів-початківців вищих військових навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук за спец. 20.02.02. Національна академія Прикордонних військ України ім. Богдана Хмельницького, Хмельницький, 2002. 18 с.

Sevruk V. On the issue of forming the pedagogical culture of future officers of the Ground Forces

Nowadays, special attention is paid to the formation of pedagogical culture among future officers of the Ground Forces. Researchers emphasize the importance of leadership skills in future officers.

In the structure of pedagogical mastery, the researchers distinguish a number of components: moral and spiritual qualities, professional knowledge, social and pedagogical qualities, psychological and pedagogical skills, pedagogical technique.

The components, basic constituents of pedagogical culture are highlighted.

The pedagogical culture of a future officer is a measure and way of their creative self-realization in various types, styles and positions in the process of professional and pedagogical activity and communication.

The author defines 4 components of the pedagogical culture of future officers of the Ground Forces: motivational-axiological, cognitive-ideological, activity-behavioural, personal-developmental.

The indicators of the formation of the activity-behavioural component of pedagogical culture are outlined: organizational and pedagogical skills; information skills; the skill to design effective pedagogical activities; communication skills and the skill to influence others; analytical skills.

The indicators of the formation of the personal-developmental component of the pedagogical culture of future officers of the Ground Forces are determined as follows: the skill to analyze and introspect; organizational and activity skills to organize themselves, the life activities of military personnel, certain types of educational work; the ability to personal and professional self-improvement and self-education; the ability to reflexive assessment of their own activities and their results.

The criteria of high (professionally-creative), average (professionally-adaptive), satisfactory (situational-adaptive) and low (personally-unreceptive) levels of pedagogical culture are presented. It is indicated that a certain criterion-component and level-evaluation apparatus for the formation of pedagogical culture of future officers of the Ground Forces requires modeling such a process and implementing special pedagogical research conditions.

Key words: *a future officer, pedagogical culture, levels of pedagogical culture.*